

УДК: 330.5.051

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

кандидат економічних наук, доцент, Павлюк Т.І., Урбанович В.А.

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського
національного торговельно-економічного університету, Україна, м.
Вінниця

Проаналізовано динаміку заощаджень населення України та напрямки їх використання. З'ясовано основні чинники, що впливають на обсяг та структуру заощаджень. Проведено оцінку їх ролі в економічному зростанні України. Виявлено основні проблеми формування заощаджень та окреслено напрямки активізації ощадних процесів для забезпечення економічного зростання. Активізація процесів суспільного відтворення, забезпечення конкурентоздатності вітчизняної економіки та її зростання вимагають поглиблення уваги до проблем формування заощаджень населення України, їх залучення у процеси національного інвестування. Заощадження населення визначають спроможність національної економічної системи створювати новий капітал, відіграють важливу роль в економічному кругообігу країни та забезпечують попит і пропозицію на інвестиційному ринку.

Ключові слова: заощадження; фінансові ресурси; інвестиції; ощадний процес; економічне зростання.

кандидат экономических наук, доцент, Павлюк Т.И., Урбанович В.А. Анализ динамики и структуры сбережений населения Украины/ Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Винница

Проанализирована динамика сбережений населения Украины и направления их использования. Выявлены основные факторы, влияющие на объем и структуру сбережений. Проведена оценка их роли в экономическом росте Украины. Выявлены основные проблемы формирования сбережений и намечены направления активизации сберегательных процессов для обеспечения экономического роста. Активизация процессов общественного воспроизводства, обеспечения конкурентоспособности отечественной экономики и ее рост требуют углубления внимания к проблемам формирования сбережений населения Украины, их вовлечения в процессы национального инвестирования. Сбережения населения определяют способность национальной экономической системы создавать новый капитал, играют важную роль в экономическом круговорота страны и обеспечивают спрос и предложение на инвестиционном рынке.

Ключевые слова: сбережения; финансовые ресурсы; инвестиции; сберегательный процесс; экономический рост.

PhD, associate professor, Pavlyuk T.I, Urbanovich V.A. Analysis of the dynamics and structure of the Ukrainian population's savings/ Vinnitsa Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine, Vinnytsya

The dynamics of household savings Ukraine and directions for their use. Found out the main factors that affect the amount and structure of savings. The evaluation of their role in the economic growth of Ukraine. The basic problem of the formation of savings and savings Directions activation processes for economic growth. Activation of processes of social reproduction, ensuring the competitiveness of the national economy and its growth require attention to deepening problems of formation of savings Ukraine, their involvement in the processes of national

investment. People's savings capacity to define national economic system to create a new capital an important role in the economic cycle of the country and ensure supply and demand in the investment market.

Key words: savings; financial resources; investment; Savings process; economic growth.

Постановка проблеми. Подальший сталий розвиток ринкової економіки в Україні безпосередньо пов'язаний із залученням та ефективним використанням інвестицій, без яких неможливе структурне і якісне оновлення виробництва, створення ринкової інфраструктури, підвищення конкурентоздатності національної економіки. Заощадження населення є важливим інвестиційним джерелом, тому вивчення процесів, пов'язаних з трансформацією грошових заощаджень в інвестиції має і теоретичну і практичну цінність. Світова практика показує, що заощадження населення є найбільш стійкими інвестиційними ресурсами, але у нашій країні проблемі заощаджень до недавнього часу не приділялося достатньої уваги.

Хоча заощадження завжди виступають певним відрахуванням від поточного споживання, вони забезпечують стійке підвищення продуктивності праці, зайнятості населення, максимум споживання на одного працівника і, врешті-решт, оптимізують добробут.

Сучасні процеси у вітчизняній економіці примушують переглянути роль, яку грають грошові заощадження в економіці країни, а також розширити канали, по яких ці заощадження можуть залучатися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням окремих аспектів формування та стимулювання заощаджень займалися такі зарубіжні та українські науковці, як: Кейнс Дж., Л. Алексеєнко, В. Бандера, С. Белозьоров, В. Буняк, А. Бюшемі, О.

Ватаманюк, А. Вдовиченко, В. Геєць, М. Гончарова, В. Гриньова, М. Джонк, С. Злупко, В. Захарченко, Б. Кваснюк, Т. Кізима, Н. Котис, Е. Лібанова, М. Литвак, В. Мандибура, Р. Мертон, Н. Можайкіна С. Панчишин, В. Радаєв, А. Рамський, А. Романов, М. Савлук, В. Федосов, В. Хобта, К. Чабану, Д. Черваньов, С. Юрій, М. Якубовський, Ю. Янкель та інші. Віддаючи належне значним науковим напрацюванням із зазначеної проблематики, слід зауважити, що дуже мало ґрунтовних досліджень, у яких звертається достатня увага на питання оцінки, нарощення, формування та перерозподілу заощаджень населення, їх залучення в економічний кругообіг та ефективного використання для забезпечення економічного зростання в країні.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних засад і розроблення практичних пропозицій щодо формування заощаджень населення та їх активного залучення в економічний кругообіг з метою забезпечення економічного зростання в Україні. У контексті досягнення поставленої мети передбачається розв'язати наступні завдання: вивчити динаміку вітчизняних заощаджень, визначити їх структуру, проблеми формування, напрямки використання, з'ясувати роль та місце заощаджень населення у забезпеченні економічного зростання в країні, запропонувати основні напрями активізації ощадних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. В більшості країн з ринковою економікою національні заощадження формуються на основі заощаджень населення. Іншими словами, заощадження домогосподарств є вагомим інвестиційним ресурсом для економіки країни. На основі цього постулату фіксується участь домогосподарств у інвестиційних процесах та їх вплив на економічне зростання.

Категорія «заощадження» по-різному трактується науковцями, найчастіше під цим терміном розуміють систему економічних відносин між суб'єктами з приводу формування, збереження та використання грошових коштів та фінансових ресурсів. Розглядаючи заощадження з погляду економічної теорії, слід зазначити, що це різниця між доходами та витратами на споживання, а точніше – невикористання частини доходу на споживання [4, с. 106]. Таким чином, заощадження - це частина грошових доходів населення, яка залишається після здійснення ним усіх поточних споживчих витрат і використовується для задоволення потреб у майбутньому.

Безумовно, схильність до заощаджень залежить від рівня реальних доходів. Низькодохідні групи населення взагалі не мають можливостей для заощаджень (у 90% найменш забезпечених домогосподарств заощаджень немає, зате у верхніх дохідних груп заощадження мають до 40% сімей). Питання розміру заощаджень дуже суб'єктивне і залежить від того, що люди вкладають у поняття "заощадження" і яку суму вважають такою. Домашні господарства приймають рішення про пропорції споживання і заощадження як на основі поточних сукупних доходів у натуральній і грошовій формах, так і очікуваних майбутніх надходжень.

На сьогоднішній день через нестачу ресурсів на внутрішньому ринку України господарюючі суб'єкти та держава змушені їх залучати на зовнішніх ринках, що призводить до зростання зовнішнього державного та приватного боргу, який номінується у іноземній валюті, що є особливо небезпечним явищем за умов економічної кризи та суттєвих коливань валютних курсів. Виплати по таким боргам спрямовуються за кордон та працюють на економіку інших країн в той час, коли заощадження населення знецінюються через вплив інфляції та не приймають участі у фінансових відносинах. [6, С. 73]. У зв'язку з

цим суттєво зростає роль домогосподарств як внутрішніх потенційних інвесторів.

На Всесвітньому економічному форумі в Давосі у звіті Global Competitiveness Report надійність українських банків у 2015 р. визнана найгіршою у світі. Її оцінили найнижчим показником – 140 із 140 [7].

В Україні заощадження домогосподарств до 2014 р. формувалися на достатньо високому рівні. Порівняльний аналіз різних країн світу за показником частки чистих заощаджень домогосподарств в обсязі наявних доходів вказує на важливе значення фінансових ресурсів населення для нарощування національного інвестиційного потенціалу в нашій країні (табл. 1).

Збільшення частки чистих заощаджень у наявних доходах домогосподарств в Україні у післякризовий період (кінець 2009 р. та 2010-2012 рр.) відбувалося через результативність приросту фінансових активів, зменшення обсягу споживання, зростання наявного доходу окремих верств населення та сукупності інших чинників. У 2013 р. в Україні значення цього показника були вищим за дані 11 країн світу з 15-ти, представлених у таблиці 1.

Таблиця 1

Чисті заощадження в обсязі наявних доходів домогосподарств, %

Країни	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	6,9	10,2	14,2	10,6	10,8	8,5	6,2	5,3
Австрія	11,5	11,2	8,9	6,7	7,4	6,6	6,7	6,9
Бельгія	11,5	13,2	9,9	8,4	9,6	9,9	10,1	10,1
Канада	4,0	5,3	4,3	4,4	5,0	5,2	5,0	5,1
Греція	4,8	6,8	6,2	5,1	5,9	3,9	5,2	6,0
Естонія	-4,1	4,7	4,4	6,0	-1,1	-0,5	0,3	0,1
Фінляндія	-0,3	4,2	3,6	1,3	0,9	1,0	2,1	1,7

Німеччина	11,5	10,9	10,9	10,4	10,3	10,0	9,9	9,7
Ірландія	3,7	9,8	7,0	5,6	5,2	5,1	5,0	5,2
Італія	8,5	7,1	4,9	4,3	3,6	4,9	5,2	5,1
Японія	0,4	2,4	2,0	2,7	1,3	0,9	0,6	0,6
Корея	2,7	4,9	4,7	3,9	3,9	5,1	5,2	5,3
Польща	-0,3	6,9	6,1	-0,2	2,6	-0,5	1,6	2,1
Словенія	8,6	8,0	6,1	5,2	4,7	7,2	7,2	7,4
США	5,0	6,1	5,6	5,7	5,6	4,5	4,1	4,0
Франція	15,6	16,4	15,9	16,1	15,6	15,6	15,7	15,6

Погіршення політичної та відповідно економічної ситуації в Україні упродовж 2014 р. негативно позначилося на добробуті домогосподарств. Частка чистих заощаджень значно скоротилась у наявних доходах домогосподарств в Україні (що підтверджують показники за 2014-2015 рр.) внаслідок зменшення доходів, збільшення споживання на відновлення втраченого майна, вимушене переселення, лікування та реабілітацію постраждалих, матеріальну допомогу іншим домогосподарствам тощо, а також переміщення окремими домогосподарствами активів у зарубіжні країни. Лише завершення військового конфлікту та проведення економічних реформ може уповільнити економічний спад, відновити економічне зростання та сприяти збільшенню обсягів фінансових ресурсів домогосподарств як потужного внутрішнього джерела нарощування національного інвестиційного потенціалу.

Проведений аналіз обсягу та динаміки приросту заощаджень населення України протягом 2005-2015 років показав у їх розмірах та структурі значні коливання (табл. 2). Видно, що 2006 до 2012 року загальний обсяг заощаджень у номінальному виразі зростав досить значними темпами. Особливе пожвавлення схильності фізичних осіб до заощаджень спостерігалось протягом 2008-2010 років, а в 2011 році схильність до заощаджень дещо знизилася у зв'язку з

фінансовою кризою. Різке зменшення заощаджень спостерігаємо у 2013 році, що було зумовлене нестабільною політичною та економічною ситуацією в Україні [8-9].

Через високу інфляцію та фактично відсутню індексацію оплати праці та соціальних виплат (частка яких разом склала 58.5% номінальних доходів населення) падіння реального наявного доходу домогосподарств у 2015 році значно прискорилося. У Держкомстаті зазначають, що минулого року дохід кожного українця склав 31 082 грн., що на 4300 грн. більше, ніж у 2014-му. Інакше кажучи, номінально наш гаманець розбагатів на 15%, але з урахуванням зростання цін на продукти і тарифи "комуналки" він фактично збіднів на 22,2%. Тим більше що минулого року вирости і витрати українців на 16,9 Ситуацію ускладнює високий рівень безробіття, що, протягом 2015 року становив 9.5% від економічно активного населення України працездатного віку³, а його пікове значення 10% було пройдено у I кв. 2015 року. "Провал" доходів було дещо пом'якшено збільшенням на 25.8% прибутку та змішаного доходу (18.3% від номінальних доходів) – доходу фізичних осіб від підприємницької діяльності, насамперед в торгівлі, сільському господарстві, будівництві та операціях з нерухомістю. Важливим компенсуючим фактором стало зростання на 22.8% наданих пільг та субсидій малозабезпеченим верствам населення (13.8% від номінальних доходів) і переказів, номінованих в іноземній валюті. Зазначені фактори посприяли збільшенню номінальних доходів населення у 2015 році на 15% (проти падіння на 2.1% у 2014 році).

Реальна заробітна плата знижувалася протягом січня-лютого 2016 року, і почала повільно відновлюватися лише з березня поточного року.

Разом з цим споживчі витрати минулого року зростали швидше ніж номінальні доходи – 16.9% порівняно з 15%. Це призвело до зниження загальної схильності домогосподарств до заощаджень. Приріст вкладень у фінансові та нефінансові активи 5 становив лише 0.5% отриманого наявного доходу домогосподарств за 2015 рік - найгірший показник.

Збільшилася частка домогосподарств, яким не вистачає коштів або вистачає лише на поточне споживання, що обумовлює відсутність можливості заощаджень.

Дані Держкомстату явно демонструють, що українці ледве зводили кінці з кінцями, живучи від зарплати до зарплати. Експерти вважають, що така ситуація спостерігається другий рік поспіль. У 2015 році інфляція перевищила 43%, а в 2014-му – 25%.

За оцінками експертів, в 2015 році зарплат і соціальної допомоги українцям не вистачало на життя, тому багато хто навіть проїдали свої заощадження. Варто зазначити, що українці змогли відкласти у вигляді заощаджень лише 0,4% свого доходу, або 6,2 млрд грн. Але це катастрофічно низький показник, оскільки для стабільного формування заощаджень люди повинні відкладати хоча б 10% від зарплати". Більшість людей, у яких були заощадження, вже використовували їх на відповідні покупки, і важкі часи для цих ринків ще попереду, так як населенню будуть потрібні роки, щоб знову сформувати докризові заощадження.

Таблиця 2.

Обсяги та динаміка заощаджень населення України в 2006-2015 роках, млн. грн.

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Показники										

Заоща-дження	44203	47779	52011	80377	156358	123123	147280	116266	83320	6200
Темпи приросту, %	-3,17	8,09	8,86	54,54	94,53	-21,26	19,62	-21,06	-28,34	-92,56
Абсолютний приріст	-1448	3576	4232	28366	75981	-33235	24157	-31014	-32946	-77120

Структура депозитів за даними 2015 року значно відрізняється від попередніх періодів (рис. 1). протягом останніх років помітна тенденція до зниження частки довгострокових вкладів в банках України.

Доречно розглянути структуру депозитів залучених банками України, виходячи з класифікації строковості.

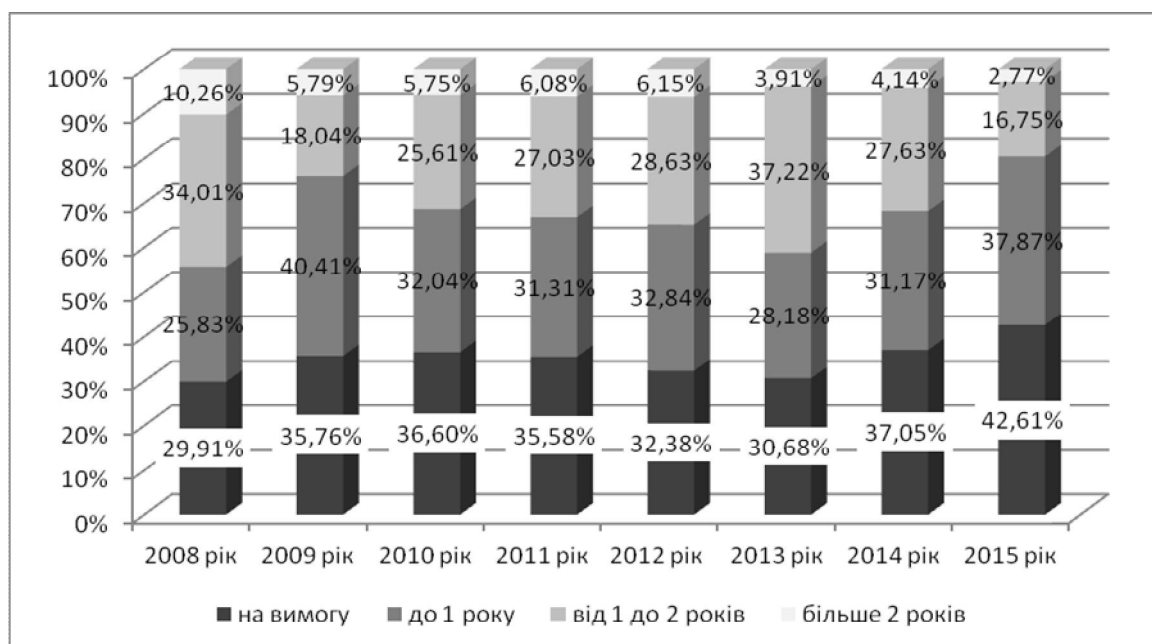

Рис. 1. Структура депозитів, залучених банками України в 2008-2015 рр. [9]

Так, за результатами 2008 року 10,26% вкладів було розміщено строком більше ніж на 2 роки, а за результатами 2015 року цей показник становить лише 2,77%. Знизилась також і питома вага депозитів зі строком розміщення від 1 до 2 років і станом на кінець 2015 року вона становила 16,75% порівняно з 27,63% в 2014 році.

Аналізуючи зміни динаміки заощаджень за термінами погашення, зауважимо, що населення надає перевагу короткостроковим вкладам. Такі тенденції, можна пояснити низькою довірою населення до банківських установ, збільшенням споживчих витрат, необхідністю погашення раніше отриманих кредитів.

Депозитний портфель фізичних осіб в іноземній валюті продовжує неухильно скорочуватися вже другий рік поспіль. У ретроспективі річна динаміка пасивів фізосіб дуже показова, кажуть експерти, очікуючи приросту ресурсної бази комерційних банків як у національній, так і в іноземній валютах.

Згідно зі статистикою Національного банку, за 2015 рік обсяг вкладів населення в національній валюті скоротився на 0,99%, або 1,9 млрд, до 198,9 млрд грн.

У 2015 році обсяг валютних вкладів у перерахунку за курсом НБУ продовжив неухильно скорочуватися – річна зміна склала "мінус" 35,65%, або 4,095 млрд дол. (до 7,393 млрд) і "мінус" 29,21%, або 520 млн євро (до 1,260 млрд). Депозитний портфель у російських рублях скоротився на 44,89%, або 599 млн, до 735 млн руб.

Протягом 2013-2014 років спостерігалось значне збільшення кількості учасників ринку небанківських фінансових послуг, зокрема це стосується фінансових, факторингових, лізингових компаній та ломбардів. Однак при цьому відбулось скорочення кількості діючих страхових компаній та недержавних пенсійних фондів [11]. Це дозволяє зробити висновок, що, попри всю складність фінансової ситуації, в Україні є об'єктивні передумови для залучення заощаджень населення у економічний колообіг та перетворення їх в інвестиції, що є одною із основних передумов економічного зростання в Україні.

Висновки. Спадна динаміка заощаджень домогосподарств в Україні за останні роки не знімає з порядку денного питання розробки

ефективного механізму трансформації заощаджень населення в інвестиційний потенціал а потім в інвестиції. По-перше, на руках у населення все ще залишаються значні суми. За оцінками експертів Асоціації українських банків поза банківською системою перебуває 500-700 млрд грн. По-друге, створення необхідних умов в країні для формування інвестиційного потенціалу домогосподарств та його реалізація, в свою чергу, буде сприяти відновленню та стабілізації розвитку економіки.

Основними проблемами, які необхідно розв'язати з метою підвищення ролі заощаджень населення у зростанні національної економіки, є:

- відновлення довіри населення до банків, яка б дозволила фінансовим ресурсам громадян, що таки потрапляють у банки, стати повноцінними інвестиціями, позаяк значну частку кредитів їх розпорядники спрямовують на короткотермінові проекти;
- спрощення структури фінансових активів населення. Адже якщо в розвинених країнах найбільші частки приросту заощаджень фізичних осіб припадають на корпоративні цінні папери та страхові фонди, то в Україні їх спрямовують на депозитні рахунки комерційних банків або кредитування житлового будівництва;
- розвиток фондового ринку та ринкового середовища в орієнтації до залучення заощаджень населення.

Інвестиційний потенціал населення України досить високий, проте він практично не використовується, оскільки заощадження населення не залучені повною мірою в інвестиційний процес країни. Цілком очевидно, що залучення навіть невеликої частини цих коштів у вигляді інвестицій в економіку країни здатне радикально змінити макроекономічну ситуацію. В зв'язку з цим, розвиток ринку заощаджень, як соціально-економічного механізму мобілізації

грошових накопичень населення і трансформації їх в інвестиції для реального сектора економіки, є пріоритетним завданням української економіки.

Література:

1. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег.* – Гелиос АРВ. – 1999. – 352 с.
2. Алексеєнко М.Д. *Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія.* – К.: КНЕУ. – 2002. – 276 с.
3. Поліщук О.А., Шевцова А.С. *Особливості формування заощаджень населення та їх значення для економічного зростання держави [Електронний ресурс].* Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74382.doc.htm
4. Макконелл, К. *Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т./ К. Р. Макконелл, С. Л. Брю; [пер. с англ. 11-го изд.].* – К.: Хагар-Демос, 1993. – Т. 1. – С. 106.
5. Степанова, А. А. *Заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс країни / А. А. Степанова, Є. Удод // Вісник КНУ. Серія економіка № 136/2012 – С. 45-49.*
6. Носова Є. *Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні / Є. Носова / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 2(167). – С. 73-80.*
7. *Global Competitiveness Report 2015-2016. World Economic Forum [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/global-competitiveness-report-20152016-world-economic-forum>.*

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/
10. Рамський, А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств: монографія /А. Ю. Рамський. — К. : КНУТД, 2014. – 352 с.
11. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nfp.gov.ua>.

References:

1. *Kejns Dzh. M. Obshhaja teoryja zanjatosty, procenta y denegh. – Ghelyos ARV. – 1999. – 352 с.*
2. *Aleksejenko M.D. Kapital banku: pytannja teoriji i praktyky: Monoghrafija. – K.: KNEU. – 2002. – 276 s.*
3. *Polishhuk O.A., Shevcova A.S. Osoblyvosti formuvannja zaoshhadzhenj naselennja ta jikh znachennja dlja ekonomichnogho zrostannja derzhavy [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74382.doc.htm*
4. *Makkonell, K. Ekonomyks: pryncury, problemy y polityka: v 2 t./ K. R. Makkonell, S. L. Brju; [per. s anghl. 11-gho yzd.]. – K.: Khaghar-Demos, 1993. – T. 1. – S. 106.*
5. *Stepanova, A. A. Zaoshhadzhennja domoghospodarstv jak vazhlyvyj investycijnyj resurs krajiny / A. A. Stepanova, Je. Udod // Visnyk KNU. Serija ekonomika # 136/2012 – S. 45-49.*
6. *Nosova Je. Zaoshhadzhennja domoghospodarstv jak dzherelo investycijnykh resursiv v Ukrajinі / Je. Nosova / Visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. – 2015. – № 2(167). – S. 73-80.*

7. *Global Competitiveness Report 2015-2016. World Economic Forum [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/global-competitiveness-report-20152016-world-economic-forum>.*
8. *Oficijnyj sayt Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy / [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.*
9. *Oficijnyj sayt Nacionaljnogho banku Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.bank.gov.ua/*
10. *Ramskyj, A. Ju. Investycijnyj potencial domogospodarstv: monohrafija /A. Ju. Ramskyj. — K. : KNUTD, 2014. – 352 s.*
11. *Nacionaljna komisija, shho zdijsnjuje derzhavne reghuljuvannja u sferi rynkiv finansovykh poslugh [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nfp.gov.ua>.*